

УДК 378.018.8:159.9-051:]316.346(043)

Владислав Володимирович Гаврюшенко,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки,
Військовий інститут Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-5119-0890

Мар`яна В`ячеславівна Горенко,
викладач кафедри психології
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: 0000-0003-4895-675X
marianagorenko@gmail.com

ГЕНДЕРНИЙ ЧИННИК ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР`ЄРИ

Через розкриття змісту таких понять, як гендер (який представляє собою соціальну статтю), гендерний стереотип (під яким розуміють соціально-рольову і культурну інтерпретацію рис особистості та моделей поведінки чоловіка і жінки), гендерна ідентичність (як різновид соціальної ідентичності та розкриває особливості переживання людиною своєї приналежності до певної статі, соціальної групи) авторами здійснено спробу пояснити, яким чином гендерна ідентичність впливає на готовність майбутніх психологів до здійснення професійної кар`єри.

Ключові слова: гендер, гендерний стереотип, гендерна ідентичність, професійна кар`єра, майбутні психологи.

Vladyslav Gavryushenko,
PhD of Psychological,
Associate professor of the Department
of Military Psychology and Pedagogy,
Taras Shevchenko Kyiv National
University Military Institute,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5119-0890,

Maryana Gorenko
teacher of the Department of Psychology
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University,
Uman, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4895-675X
marianagorenko@gmail.com

THE GENDER REASON FOR THE READINESS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS TO IMPLEMENT A PROFESSIONAL CAREER

Being a social being, a person fulfills many social roles - in the family, in the work team, in the circle of friends, in the social environment (transportation, service sector, education, etc.). And these roles do not always correspond to the ideas formed in society regarding the functional purpose of men and women. Purpose - theoretical substantiation of the influence of gender identity on the readiness of future psychologists to pursue a professional career.

Taking into account the gender characteristics of those acquiring the profession of psychologist indicates that the teacher acts with an understanding of the socio-cultural nature of the origin of the concepts of "masculinity" and "femininity", considers the personality of the future specialist above traditional gender norms and gender stereotypes, if they to some extent restrain and slow down the formation of psychological readiness for professional activity and the realization of a career. Understanding the gender-specific features of education is necessary not only for teachers to choose adequate methods and technologies, but also for the students of higher education themselves for self-improvement and self-development.

Studying the problems of a professional career, modern researchers note that both men and women are interested in career growth (vertical career) and increasing their educational level and professionalism (horizontal career). People of both sexes are prestige-oriented, concerned about their positive professional image, decent pay, and have a high sense of responsibility. However, there is also a significant difference in the level of professional career success of women and men.

Keywords: gender, gender stereotype, gender identity, professional career, future psychologists.

Сьогодні поняття «гендер» широко увійшло не тільки у вітчизняний науковий простір, а й часто використовується у повсякденні пересічними громадянами. Всі ми пам'ятаємо, що, у зовсім недавньому минулому, поняття «гендер» викликало настороженість та нерозуміння, в порівнянні з таким знайомим всім поняттям, як «стать». Останню зазвичай пов'язують з генітальною будовою людини, з її репродуктивною системою, хромосомним набором. Це зрозуміла для всіх біологічна категорія. Однак, будучи істотою соціальною, людина виконує безліч соціальних ролей – в сім'ї, у трудовому колективі, в колі друзів, у соціальному оточенні (транспорт, сфера обслуговування, освіта тощо). І не завжди ці ролі відповідають сформованим уявленням в суспільстві щодо функціонального призначення чоловіка та жінки. Науковці філософського, соціологічного, культурологічного, педагогічного та інших наукових напрямків шукають відповіді на питання: «Чому лідером, у багатьох сучасних сім'ях, є жінка, а не, як прийнято вважати, чоловік?», «Чому чоловіку легше побудувати кар'єру, а жінці для цього треба докласти титанічних зусиль?». Ці та багато інших питань очікують свої відповіді.

Гендерна проблематика знаходиться в полі зору багатьох вітчизняних науковців. Так, гендерні особливості формування громадянського суспільства в Україні досліджували О. Ярош, Л. Магдюк, О. Бондарчук, О. Дороніна, А. Москальова, О. Петренко та інші; феномен гендеру в історії культури вивчали Т. Власова, С. Мямлін, О. Пшинько, І. Грабовська, Л. Таран, К. Карпенко, Л. Ковальчук та інші; гендерну соціалізацію в умовах трансформації українського суспільства вивчали Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Марущенко, Г. Жирська, Я. Кальба, Я. Василькевич та інші; гендерні засади шлюбно-сімейних стосунків досліджували В. Кравець, Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Кізь, С. Вихор, І. Гречин та інші [1]. Проте, гендерні особливості побудови професійної кар'єри, на наш погляд, вивчені недостатньо. Тому, аналіз гендерних чинників готовності майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри, визначено нами як мету даної публікації.

Мета – теоретичне обґрунтування впливу гендерної ідентичності на готовність майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри.

У науковій літературі ми знаходимо багато визначень поняття «гендер», що обумовлено міждисциплінарним характером гендерних досліджень, проте в більшості з них акцентовано увагу на соціальній природі зазначеної категорії. Так, Т. Мельник

визначає гендер як соціокультурну, символічну конструкцію статі, що покликана визначати конкретний асоціативний зв'язок, забезпечувати повноцінну комунікацію та підтримувати соціальний порядок [3, с. 10–29].

Зазначимо, що гендерний чинник об'єднує психічні, фізіологічні та соціальні характеристики особистості, які формуються в певному соціальному середовищі під впливом навчання, виховання та культурних стереотипів. Реалізуючи мету даного дослідження ми спробуємо з'ясувати особливості впливу гендерної ідентичності на психологічну готовність майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри.

Так, гендерна ідентичність представляє собою різновид соціальної ідентичності та розкриває особливості переживання людиною своєї приналежності до певної статі, соціальної групи. Гендерна ідентичність впливає на засвоєння певних норм поведінки, які притаманні жінці або чоловіку у певному суспільстві, і одночасно гендерна ідентичність є результатом впливу цих норм. Гендерна ідентичність здійснює вплив на самореалізацію особистості в різних сферах її соціального життя, в тому числі і на психологічну готовність до різних видів діяльності, зокрема до професійної кар'єри.

У гендерології, крім поняття «гендер», часто уживаними є поняття «гендерна система», «гендерні ролі», «гендерні стереотипи» тощо. Зауважимо, що соціальний та психологічний розподіл суспільства за статевими ознаками є відображенням прийнятою в культурі гендерною системою. Така система підтримується практикою виховання, формування гендерних норм та стереотипів. Саме останні суттєво впливають на обрання людиною професії, на вибір нею дозволених практик, на її світосприйняття та світовідчуття.

Як ми зазначали, гендер – це сукупність біологічних, соціальних, психологічних характеристик, що розкривають суттєві відмінності між жінками та чоловіками. Такі відмінності називають – фемінність (жіночість) та маскуліність (мужність). Фемінність проявляється у чутливості, емоційності, а маскуліність в агресії, соціальному лідерстві почутті переваги.

Сьогодні ми є свідками руйнації жорсткого статево-рольового поділу соціальних функцій чоловіків та жінок. Ми спостерігаємо зміну культурних стереотипів чоловічої та жіночої поведінки. Прикладами цього є велика кількість жінок-військовослужбовців, які на рівні з чоловіками захищають нашу Батьківщину. Спортивна сфера доповнилась такими видами спорту як жіночий футбол, жіночий хокей. Чоловіки все частіше виконують роль домогосподарки, йдуть у декретну відпустку по догляду за дитиною, тощо. Всі ці факти свідчать про те, що диференціація соціальних ролей за біологічними відмінностями на чоловіків і жінок є застарілою. Сучасна гендерна теорія відмінностей між чоловіками і жінками ґрунтується на соціо-культурних відмінностях, які властиві сучасному суспільству.

Також зазначимо, що у сучасних гендерних дослідженнях досліджуються проблеми взаємодії чоловіків і жінок у суспільстві, у сім'ї, у професійній діяльності та інших сферах життєдіяльності. Від вивчення відмінностей між статями гендерна психологія перейшла до вивчення питань як гендер конструюється та відтворюється в усіх соціальних структурах, і як це впливає на особистісний розвиток чоловіків та жінок [5].

У сучасній інтерпретації гендер позначає стать як соціальну конструкцію та розглядається як принцип соціальної організації. Майже всі відмінності між статями, які вважались природними, насправді є системою соціальних та культурних установок. В основі гендерних установок та ролей, які є в суспільстві, лежать гендерні стереотипи. Останні представляють собою це спрощений схематизований емоційно забарвлений і стійкий образ чоловіків та жінок. Гендерні стереотипи є різновидом соціальних

стереотипів, які, зазвичай, розглядають з двох позицій: перша – у чоловічій та жіночій самосвідомості, друга – у колективній суспільній свідомості [5].

Реалізуючи мету нашого дослідження доцільно описати такі три типи гендерних стереотипів: стереотипи маскулінності-фемінності як нормативні уявлення та установки про фізіологічні, психічні та поведінкові властивості, характерні чоловікам та жінкам. Відповідно до цих стереотипів чоловіки самовпевнені, компетентні, домінуючі, агресивні та схильні міркувати логічно, а жінки залежні, емоційні, покірні, комфортні та ніжні; стереотипи сімейних та професійних ролей відповідно до статі: для жінки головними соціальними ролями прийнято вважати сімейні (мати, господиня), для чоловіка – професійні. Чоловіків прийнято оцінювати за професійними досягненнями, жінок – за наявністю сім'ї та дітей; стереотипи, пов'язані зі змістом праці: жінки є переважно виконавцями, а чоловіки - керівниками.

Сьогодні ми спостерігаємо зміни у соціальних поглядах на ідеальну жінку та ідеального чоловіка. Так, ідеал жіночності розкривається через такі риси: ніжність, краса (тілесна), м'якість, лагідність, пасивність, залежність, здатність сформувати у чоловіка відчуття сили, енергії та процвітання відносно неї самої. Проте, сучасна жінка поступово набуває нових рис, які пов'язані з професійним самовизначенням, з дозвіллевими практиками тощо.

Зазнав суттєвих змін і стереотип маскулінності. Такі суто чоловічі риси як фізична сила, придушення ніжності, функціональне ставлення до жінки та одночасна нестримність у прояві гнів, пристрасть, сьогодні, доповнилися упевненістю, що інтелектуальний розвиток значно вище фізичної сили та допускає і навіть вимагає прояву ніжності та душевної тонкості, а також пригнічення «грубих» почуттів. Сучасний чоловік сьогодні турбується про свою зовнішність, користується косметикою і займається деякими іншими суто жіночими видами діяльності.

Така суперечливість пояснюється тим, що сучасні соціальні ролі, які виконує сучасна людина не диференціюються за статтю. Ідеали маскулінності та фемінності сьогодні, як ніколи, суперечливі, адже традиційні риси переплітаються із сучасними; соціальні ролі сьогодні набагато повніші та мають багато різноманітних індивідуальних варіацій; зазнають суттєвих трансформацій під впливом чоловічих та жіночих поглядів [5].

Гендерна ідентичність, крім маскулінності-фемінності має ще й третій варіант – андрогінність. Зауважимо, що андрогінними вважають індивідів, які мають високі показники фемінності та маскулінності, що дозволяє їм менш жорстко дотримуватися статево-рольових розмежувань, гнучкіше переходити від традиційно жіночих занять до чоловічих і навпаки.

Так, концепція психологічної андрогінії стосується тільки поведінки та установок, а не соматичних якостей. Андрогінія є значущою психологічною характеристикою особистості, що визначає гнучкість та адаптивність, здатність змінювати свою поведінку залежно від ситуації.

Для андрогінного типу гендерної ідентичності характерні незалежність, дбайливість та здатність виконувати специфічні чоловічі, специфічні жіночі та недиференційовані за статтю функції. У результаті замість простої дихотомії «чоловіче» та «жіноче» з'явилися такі психологічні типи: маскулінні чоловіки (високі показники за маскулінними та низькі за фемінними характеристиками); фемінні чоловіки (багато фемінних і мало маскулінних рис); андрогінні чоловіки (високі показники за обома шкалами); психологічно недиференційовані чоловіки (низькі показники за обома шкалами); фемінні жінки (багато фемінних і мало маскулінних рис); маскулінні жінки (високі показники за маскулінними та низькі за фемінними характеристиками); андрогінні жінки (високі показники за обома

шкалами); психологічно недиференційовані жінки (низькі показники за обома шкалами) [6].

Зазначена вище класифікація була розроблена Сандрою Бем у 1974 році, яка лягла в основу її тесту. Останній допомагає визначити тип гендерної ідентичності. Авторка запропонувала наступні чотири групи: перша група – маскулінні індивіди з вираженими традиційно чоловічими якостями – рішучість, честолюбство, тощо; друга група – індивіди фемінного типу, яким притаманні традиційно жіночі риси – емоційність, податливість, тощо; третя група – індивіди, які мають андрогінні якості, тобто ті, які поєднують у собі як традиційно жіночі, і традиційно чоловічі риси; четверта група – особи, які не мають виражених маскулінних чи фемінних рис [6].

Концепція андрогінії, заснована на ідеї примирення статей, руйнує культурно прийнятні визначення фемінного та маскуліного способів соціального буття, підтримує особистісні прояви, що відрізняються своєрідністю, оригінальністю. Андрогінна особистість формується під впливом специфічного виховання, коли батьки стимулюють свою дитину інтеріоризувати та надалі реалізовувати моделі поведінки, характерні як для матері, так і для батька. Відповідно до цієї концепції в маскулінній ідентичності чоловіків можуть бути і фемінні характеристики, а фемінна ідентичність жінок може містити і маскулінні риси. Такий підхід передбачає, що результатом концептуалізації типових статевих характеристик у термінах внутрішньої присутності маскулінності та фемінності буде високий ступінь ситуативної адаптивності андрогінів [6].

Сьогодні всі концепції щодо гендеру та типології гендерної ідентичності відображають два підходи: біполярний та мультиполярний. Біполярний передбачає, що всі статево-специфічні параметри, властиві індивіду і його поведінці, знаходяться на одній шкалі з двома полюсами. При цьому більша виразність маскулінності автоматично означає меншу фемінність і навпаки, тобто жорстку диференціацію гендерної ідентичності за ознакою статі (чоловіки мають виключно маскулінні характеристики, а жінки – фемінні). Нам більше імпонує мультиполярний підхід, який отримав розвиток у низці робіт [7]. Основна відмінність мультиполярної моделі від біполярної полягає в тому, що гендерна ідентичність розглядають не просто як набір протилежних рис маскулінності або фемінності, а як складніший, організований конструкт, який містить й інші особливості гендерної спрямованості: гендерні установки, стереотипи, уявлення, інтереси та ін. Маскулінні і фемінні характеристики не є чимось самостійним, вони органічно пов'язані з іншими компонентами соціальної ідентичності: етнічної, професійної та ін. З погляду мультиполярного підходу гендерна ідентичність може бути представлена такими варіантами: андрогінний жіночий/чоловічий, маскулінний жіночий/чоловічий, фемінний жіночий/чоловічий.

Отже, гендерну ідентичність пов'язують із соціальною статтю, гендером, тобто з уявленням особи про її статево-рольову поведінку, що відображається у взаємовідносинах, діловій активності та інших проявах життєдіяльності. Поведінка чоловіків та жінок зумовлена не тільки статевою приналежністю, фізіологічними особливостями, а й специфічним сприйняттям себе в контексті гендеру, яке формується протягом життя.

Урахування гендерних особливостей здобувачів професії психолога свідчить про те, що викладач діє з розумінням соціально-культурної природи походження понять «маскулінність» та «фемінність», розглядає особистість майбутнього фахівця вище традиційних гендерних норм та гендерних стереотипів, якщо вони певною мірою стримують та уповільнюють формування психологічної готовності до професійної діяльності та здійснення кар'єри. Розуміння гендерно зумовлених особливостей навчання

необхідні не лише для педагогів для вибору адекватних методик та технологій, але й для самих здобувачів вищої освіти для самовдосконалення та саморозвитку.

Педагоги неодноразово у дослідженнях неодноразово звертали увагу на гендерних аспект навчання (Б. Ананьєв, А. Кочетов, К. Ушинський та ін.), але це питання досі залишається недостатньо вивченим, адже педагогіка довгий час була «безстатевою». Зауважимо, що Б. Ананьєв звертав увагу, що врахування фізіологічних особливостей учнів будь-якого віку важливе для досягнення максимальних результатів у навчанні. А К. Ушинський одним із перших конструював навчально-виховну систему з урахуванням психологічних та психолого-фізіологічних особливостей особи.

Ураховуючи всі проблеми та особливості, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, С. Максименко, В. Петренко, Г. Турецька та ін. зробили висновки про необхідність розробки спеціальних гендерно-орієнтованих проєктів для супроводу професійної кар'єри жінок [2; 4 та ін.].

Вивчаючи проблеми професійної кар'єри, сучасні дослідники відзначають, що кар'єрне зростання та підвищення освітнього рівня і професіоналізму як вектори зацікавленості притаманні як чоловікам, так і жінкам. Особи обох статей орієнтовані на престиж, турбуються про свій позитивний професійний імідж, гідну оплату праці, мають високе почуття відповідальності. Проте, спостерігаються і суттєві відмінності у рівні професійної успішності та кар'єрного просування жінок і чоловіків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія / за ред. В.П. Кравця. Тернопіль: Начальна книга–Богдан, 2013. 448 с.
2. Зайцева О. Гендерні аспекти побудови професійної кар'єри в освітніх організаціях. *Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції*: зб. мат. міжнар. наук-прак. конф. (10–11 вересня 2020 р.). Тернопіль: ТНПУ, 2020. С. 24–26.
3. Мельник Т.М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ: «К.І.С.». 2004. 536 с.
4. Синдром професійного вигорання та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядипломної освіти / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової. Вид. 2-е, переробл. та доповн. Київ: Міленіум, 2006. 368 с.
5. Щотка О.П. Гендерна психологія: навч. посіб. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2019. 358 с.
6. Bem S. Theory and measurement of androgyny: A reply to Pedhazur-Tetenbaum and Locksley-Colten critiques. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1979. № 37. Pp. 1047–1054.
7. Bem S.L. Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, № 88. Unger, 1990. 116 p.

REFERENCES

1. Genderni doslidzhennja: prykladni aspekty: monografija / za red. V.P. Kravcja. (2013). Ternopil': Nachal'na knyga–Bogdan [in Ukrainian].
2. Zajceva, O. (2020). G'enderni aspekty pobudovy profesijnoi' kar'jery v osvitnih organizacijah. Suchasni strategii' g'endernoi' osvity v umovah jevrointegracii': zb. mat. mizhnar. nauk-prak. konf. (10–11 veresnja 2020 r.). Ternopil': TNPU [in Ukrainian].
3. Mel'nyk, T.M. (2004). Gender jak nauka ta navchal'na dyscyplina. Osnovy teorii' g'enderu: Navchal'nyj posibnyk. Kyi'v: «K.I.S.» [in Ukrainian].

4. (2006). Syndrom profesijnogo vygorannja ta profesijna kar'jera pracivnykiv osvitnih organizacij: genderni aspekty: navch. posib. dlja stud. vyshh. navch. zakl. ta sluhachiv in-tiv pisljadyplojnoi osvity / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky, T.V. Zajchykovoï. Vyd. 2-e, pererobl. ta dopovn. Kyï'v: Milenium, [in Ukrainian].
5. Shhotka, O.P. (2019). Genderna psihologija: navch. posib. Nizhyn: Vydavec' Lysenko M.M. [in Ukrainian].
6. Bem, S. (1979). Theory and measurement of androgyny: A reply to Pedhazur-Tetenbaum and Locksley-Colten critiques. *Journal of Personality and Social Psychology*, № 37, 1047–1054.
7. Bern, S.L. (1990). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, № 88.

Бібліографічний опис для цитування:

Гаврюшенко Г. В., Горенко М. В. Гендерний чинник готовності майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри. *Психологічний журнал*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2022. Вип. 9. С. 6–12.